

Danutė Bacevičiūtė

GEOLOGINIS LAIKAS IR GLOBALI ERDVĖ KAIP ANTROPOCENO ETIKOS (NE)GALIMYBĖS SĄLYGA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Tel. (8 5) 275 28 57
El. paštas: baceviciute@gmail.com

Straipsnyje svarstoma, kas įvyksta, kai geomokslo terminas *antropocenas* įsiterpia į etinį diskursą. Teigiama, kad geologinio laiko skalės ir globalios erdvės pasirodymas etinėje savivokoje liudija išsiplėtusį mūsų atsakomybės lauką, tačiau sykiu ši atsakomybė tampa tokia pat efemeriška, kaip ir žmogaus pastanga įsivaizduoti daugiamilijoninę laiko atkarpą. Aptariant keletą išsikristalizavusių strategijų – technologinių-vadybinių ekologinių problemų sprendimą kuriant įvairius geoinžinerijos projektus ir jiems priešingas aplinkosaugines iniciatyvas, akcentuojančias bioįvairovės svarbą, – siekiama išsiaiškinti, ar jos sudaro sąlygas steigti etiniam subjektui ir etiniam veiksmui. Gretinant Timothy Clarko ir Jacqueso Derrida pozicijas svarstoma, ar žmogiško „lokalus“, „betarpiško“ veiksmo krizė, atsiradusi dėl įtampos tarp lokalsios ir globalios perspektyvų ir neleidžianti aiškiai nuspręsti, koks veiksmas būtų tinkamesnis ekologinės katastrofos akivaizdoje, yra antropoceno etikos negalimybės, ar, priešingai, jos galimybės sąlyga.

RAKTAŽODŽIAI: antropoceno etika, globalumas, lokalumas, erdvėlaikio skalės efektai.

Antropoceno terminas įvairaus pobūdžio diskursuose (moksliniame, filosofiniame, politiniame, meniniame ir kt.) įsitvirtino XXI a. pirmojo dešimtmečio pabaigoje, o antrojo dešimtmečio viduryje jo atžvilgiu jau girdime vis daugiau kritinių balsų. Šį terminą XX a. 9 deš. pradžioje sugalvojo Mičigano universiteto ekologas, gėlavandenių tirtinaginių dumblių specialistas, Eugene'as Stoermeris (1934–2012), tačiau ter-

minas išpopuliarėjo ir imtas vartoti pasauliniu mastu tik po to, kai buvo pasitelktas olando atmosferos chemiko Paulo Jozefo Crutzeno¹. 2000 m. Crutzenas, drauge su Stoermeriu publikuotame straipsnyje „Antropocenas“, paskelbė, kad „žmonija išliko labai svarbia geologine jėga daugybę būsimų tūkstančių metų, galbūt net milijonus“ (Crutzen; Stoermer 2000: 18). Taigi į geologinės epochos vaidmenį antropocenas ima pretenduoti dėl žmogiškojo veikimo padarinių tiek Žemės klimato šiltėjimui (CO₂ kiekio didėjimas), tiek jos bioįvairovės nykimui. Antropoceno kaip geologinio termino oficialus pripažinimas dar nėra baigtas, ginčijamasi dėl antropoceno epochos datavimo ir šį datavimą rodančio žymeklio pasirinkimo².

Antropoceno termino funkcionavimas yra problemiškas ne tik geologijos mokslui. Jo greitas prasiskverbimas į kitus diskursus kelia ne ką mažiau klausimų. Todėl šiame straipsnyje atidžiau panagrinėsime, kas įvyksta perkėlus šį terminą į etinį diskursą. Viena vertus, geologinio laiko skalės ir globalios erdvės pasirodymas etinėje savivokoje, įsisažmoninant žmonijos veiklos įtaką geologiniams procesams, liudija išsiplėtusį mūsų atsakomybės lauką, tačiau, kita vertus, ši atsakomybė tokia pat efemeriška, kaip ir žmogaus pastanga įsivaizduoti daugiamilijoninę laiko atkarpą. Ambivalentišką šiuolaikinio žmogaus situaciją mėginantys reflektuoti mąstytojai ieško būdų išreikšti globalaus ir lokalaus erdvėlaikių susiklojime gimstančiai savijautai ir savivokai. Pasak britų rašytojo Roberto Macfarlane'o, „mes gyvename besitęsiančioje bioįvairovės krizėje, – tačiau išreiškiame šią krizę, jei apskritai išreiškiame, kaip aplink tvyrantį, [tačiau] lengvai išnykstantį kaltės foną. Kaip ir į kitus kenksmingus antropoceno aspektus, į masinį išnykimą atliepiame [tuo, kas vadinama] „stuplidity“: [...] patirtimi, kurioje suglumimas susijungęs su nuoboduliu,

¹ Paulus Jozefas Crutzenas žinomas dėl darbo, skirto ozono sluoksnio „skylės“ atradimui, už kurį 1995 m. gavo chemijos mokslų Nobelio premiją.

² 2019 m. Antropoceno darbo grupės (*Anthropocene Working Group* – AWG) pranešime siūloma priimti antropoceno epochos pavadinimą (teigiant, kad antropoceno epocha prasideda 1950 m., užbaigdama 12000 metų holoceno epochą, kurioje plėtojosi visa žmonių civilizacija), taip pat ieškoma geologinio žymeklio, galinčio signalizuoti holoceno epochos pabaigą ir naujos epochos, kurią suformavo žmogaus veikla, pradžią. Sprendimą priėmė 34 AWG nariai: 29 nariai balsavo už, 4 – prieš. Ieškant geologinės epochos pradžios žymeklio, pasitelkta 10 vietų-kandidačių (Šiaurės Italija, Didžiojo barjerinio rifo koralai (Australija), ežeras Kinijoje ir kt.), iš kurių tikimasi pasirinkti vieną, kuri ir bus įtraukta į pasiūlymą, taip pat svarstoma, ar žymekliu pasirinkti radionuklidus (elementus, kurių atomai pasižymi nestabilumu), susidariusius po atominių bombų detonacijos (1945 ir 1963 m.). Keturi AWG nariai, balsavę prieš tokį sprendimą, nepritaria pastangoms surasti vieną aiškų signalą, kuris pasaulio mastu galėtų žymėti naujos epochos pradžią, jie veikia link kalbėti apie daugybinę pradžią (pvz., pasirinkus radionuklidų testą, mokslinis epochos supratimas būtų ap sunkintas, o ne palengvintas) (Subramanian 2019). Daugybė geologų taip pat yra skeptiški šio termino atžvilgiu. Patrickas DeWeveras ir Stanas Finnley mano, kad antropoceno terminą paskelbė mokslininkai, nežinantys griežtų sąlygų, kurias turi atitikti nauja geologinio laiko padala. Antropocenas netinka nei naujai „epochai“, nei smulkesnei padalai – „amžiui“ – apibrėžti. Jų manymu, toks terminas tinka tik žmonijos istorijai žymėti, greta tokių terminų kaip neolitas, renesansas ir pan. (negeologiniams terminams, kurių reikšmė kinta) (DeWever; Finnley 2018: 251–261). Vis dėlto antropoceno kaip naujos geologinės epochos pavadinimo ratifikavimo procesą tikimasi užbaigti 2021 metais.

tarsi nerimo perkrova mummyse būtų pasiekusi pasipiktinimo nuotėkio tašką“ (Macfarlane 2016). Macfarlane'as neatsitiktinai pasitelkia amerikiečių kultūros teoretikės Sianne Ngai pasiūlytą terminą „*stuplimity*“, sukurtą kaip priešpriešą Immanuelio Kanto „didingumo“ sąvokai (angl. *sublimity*, vok. *Erhabene*) (Ngai 2005: 271). Apjungiant du anglų kalbos žodžius *stupefaction* (reiškiantį nustėrimą, apstulbimą, atbukimą) ir *sublimity* (reiškiantį didingumą), mėginama nusakyti šiuolaikinio žmogaus būseną, kai sustingimas ir hiperdėmesys, nuobodulys ir baimė, abejingumas ir monotonija paralyžiuoja bet kokią veikimą susidūrus su kenksmingais antropoceno aspektais. Mums čia svarbu tai, kad Kantui, vienam ryškiausių modernybės paradigmos atstovų, didingumo patirtis reiškė katarsiško pobūdžio transformatyvią patirtį – vieno afekto – baimės, kurią patiriame iš saugaus atstumo stebėdami gamtinius gaivalus, – pakeitimą kitu – ramybe, kylancia iš savyje atrastos moralinės jėgos (Kant 1991: 114). Būtent iš šios transformacijos randasi žmogiškas tikslingas veikimas, įkvepiantis solidarumo veiksams, o sykiu keičiantis gamtą, neutralizuojantis jos griaujamąjį poveikį. Tačiau šiuolaikinio žmogaus situacija visiškai kitokia: nepaisant kalbų apie klimato šiltėjimą ar bioįvairovės nykimą, žmogus nesijaučia susidūręs su grėsme, grėsmė laukia ateityje, ne dabar, tad jis, nepaisant kilusio pasipiktinimo ir nerimo, labai lengvai vėl panyra į savo kasdienę rutiną.

Vienas aplinkos etikos pradininkų, žydų filosofas Hansas Jonas, atkreipdamas dėmesį į Kanto spręstą moralinės nuostatos įveiksinimo problemą, o sykiu diagnozuodamas pakitusią šiuolaikinio žmogaus situaciją, rašo, kad iš šiuolaikinio žmogaus negalima tikėtis spontaniško atsako, veikiau atsaką reikia mokyti sukelti labai sąmoningai:

Tokią laikyseną turime kultivuoti, turime mokyti savo sielą leistis būti paveikiamai minties apie galimas ateities kartų negandas, kad futurologijos projektai neliktų tik penu smalsuliui ar pesimizmui. Užaugindami savyje šį emocinį ryšį, plėtodami nuostatą, atvirą baimei dėl tolimų grėsmių žmogaus likimui – naujo pobūdžio *éducation sentimentale* – įvykdysime [...] pareigą“ (Jonas 1984: 28).

Vis dėlto manytume, kad net ir Jonaso siūlomos sąmoningos baimės pratybos ar baimės euristika nepajėgia įveiksminti šiuolaikinio žmogaus moralinės nuostatos: nors jos ir gali prisidėti prie žmogaus pažeidžiamumo įsisąmoninimo, bet nesugriauna kasdienio vartotojiško elgesio anonimiškumo. *Stuplimity* patirtis nevirsta katarsiška, ji neatlieka pakeitimo, bet veikiau paralyžiuoja išlaikydama drauge vieną kitam priešingus baimės ir nuobodulio jausmus. Baimė ir bejėgiškumas, apimantys įsisąmoninus tūkstančius ar net milijonus metų truksiantį žmogaus veiklos kenksmingą poveikį pasaulio ekosistemoms ir dėl to globaliai išsiplėtusį žmogiškos atsakomybės lauką, yra lydimi nuobodulio jausmo, kylancio iš kasdienių monotoniškų

veiksmų, toliau prisidedančių prie šio poveikio didinimo, o tai sukelia sąstingį, kuriame neįvyksta jokia transformacija. Tad kyla klausimas, ar iš šio paralyžiaus išvis begali kilti koks nors etinis veikimas: griaunamajai gamtos jėgai kantiškasis žmogus priešpriešina savo dvasios jėgą, o ką antropoceno žmogus gali priešpriešinti savo paties griaunamajai jėgai, susiformuojančiai iš daugybės žmogiškų veiksmų akumuliacijos?

Šiuolaikinio žmogaus situaciją visiškai kitaip – ironiškai, o sykiu viltingai – vaizduoja kanadiečių poetas Donas McKay'us esė „Ediakaras ir antropocenas: poezija kaip giliojo laiko skaitiniai“. Jis teigia, kad būtent antropocenas atvėrė mums duris į „gilųjį“, t. y. geologinį, laiką³. Donas McKay'us rašo:

Kai manome gyveną antropoceno epochoje, pergrupuojame savo laikinio buvimo-kur sampratą. Apskritai paėmus, laikas suvokiamas santykiyje su žmonijos vieta jame, ir jį sudaro dabartis, kurioje gyvename, bei netolima praeitis, vadinama istorija, kuri laikoma svarbia dėl jos poveikio dabarčiai ir dėl to, kad padeda mums patiems geriau save suprasti. Kai kalbame apie praeitį su didele pagarba ar nusivylimu, turime omenyje šią „negilią“ praeitį. Prieš istoriją būta miglotos praeities, vadinamos priešistore, kurią sudaro krūva reliktų ir katastrofų, dinozaurų kaulai susimaišę su Kloviso kultūros antgaliais, trūkstamos sąsajos, kur australopitekė Liusi sugyvena su Flintstounais Lasko urvuose, australopitekai sumišę su archeopteriksu, o visas kratinys sukonstruotas kaip [gimdoje esantis] amniono skystis, iš kurio gimstame mes, valdančioji rūšis. Pavadinimas „antropocenas“ gana paradoksaliai sugriauna šį antropocentrizmą, paversdamas dabartį laikiniu vienetu tarp kitų epochų, periodų ir erų. [...] Viena vertus, mes netenkame savo, kaip valdančios rūšies, statuso; kita vertus, tampame giliojo laiko nariais, kartu su trilobitais⁴ ir ediakaro periodo organizmais. Mes gauname susvetimėjimo, tapimo kitais sau patiems dovaną [...] Vaizduotėje apgyvendindami gilųjį laiką atsiskakome viešpatavimo ir įgyjame abipusę priklausomybę (McKay 2013: 53).

„Negeologams“ ši citata sunkiau suprantama, tad patikslinsime, kad maišalynė, kurią mūsų galvose kelia priešistorės laikas, pasireiškia laikinių atkarpų šuoliais bei paleontologų vartojamų terminų ir animacinių filmų personažų vardų painiojimu: dinozaurų kaulai (atkarpa prieš 230–65 mln. metų) susimaišę su Kloviso kultūros antgaliais (pastarieji yra vėlyvojo paleolito archeologinės kultūros apie 10000–8900 m. pr. Kr. dalis), australopitekė Liusi (prieš 3,2 mln. metų) sugyvena su animaciniais personažais Flintstounais Lasko urvuose (kuriuose atrasti vėlyvojo paleolito piešiniai, piešti prieš 17 tūkst. metų), primatų australopitekų rūšis (prieš

³ Priminsime, kad Antropoceno darbo grupė siūlė antropoceno epochos pradžią datuoti 1950 m., o McKay'aus esė minimas ediakaras yra stambesnio geologinio laiko vieneto – periodo, apimančio geologinio laiko atkarpą prieš 635–542 mln. metų, pavadinimas. Ediakaro periodui priskiriami vieni seniausių daugialasčių, kurių fosilijos atrastos Pietų Australijoje, Kanadoje, Anglijoje.

⁴ Paleozojaus eros nariuotakojais gyvūnais, gyvenusiais prieš 541–252 mln. metų.

1,5–4 mln. metų) sumišusi su archeopteriksu – senovinių paukščių rūšimi (gyv. prieš 150 mln. metų).

Pateikta citata vaizdžiai parodo skirtumą tarp „negilios“ praeities, galinčios sudaryti mūsų egzistencinio laiko horizontą, ir „gilios“ geologinio laiko praeities, egzistenciškai mums jau nieko nereiškančios, tad joje dažniausiai aptiktume visišką maišalynę, jei tik mūsų, „negeologų“, kas paklaustų apie paslaptinę „gilųjį“ priešistorės laiką. Tuo nenorime teigti, kad „negilios“ praeities prisiminimas apsaugotas nuo klaidos (jau Edmundas Husserlis susiejo prisiminimo laisvę su klaidos galimybe). Mums čia rūpi kitas aspektas, mat, kaip teigia Donas McKay'us, „gilusis laikas“ gali įgyti ir egzistencinę prasmę, t. y. „durys į jį gali būti atvertos“. Pasak jo, antropocenas, suvokiamas kaip geologinė epocha (šalia kitų epochų, periodų ir erų), sukuria savotišką etinę distanciją, leidžiančią panaikinti mūsų ego- ar antropo- centrizmą. Antropocentrinė perspektyva sugriūva, kai žmogiškąjį veikimą pamatome milijonus metų Žemę veikusių veiksmų kontekste, tačiau iš savo gyvenamo laiko niekur neiššokame, sugrįžtame į jį įsisažmoninę bendrystę su trilobitais ar mįslingais ediakaro organizmais, besisteigiančią pažeidžiamumo, nykstamumo pagrindu. Čia galime išžvelgti susipynimą tarp etikos, kurią siejame su mūsų, kaip atsakingų veiksmo subjektų, veikimu, ir kitokios etikos, kuri leidžia patirti tiek mūsų pačių, tiek kitų Žemėje gyvenusių ar gyvenančių organizmų pažeidžiamumą. Tai savotiška bendrystė, besiremianti pažeidžiamumo įsisažmoninimu.

Nors ir nesame linkę iš karto pasikliauti šiuo vaizduotišku eksperimentu, turime atsižvelgti tiek į Macfarlane'o, tiek į McKay'aus pateiktas šiuolaikinio žmogaus situacijos diagnozes ir kur kas atidžiau panagrinti jų aprašymuose numanomą globalios erdvės ir geologinio laiko dalyvavimą apmąstant antropoceno etiką.

Tačiau pradžioje aptarsime pačios antropoceno sąvokos prieštaringumą etiniame diskurse, susitelkdami į tai, kaip ji leidžia apibrėžti etinį atsakomybės subjektą, o paskui pademonstruosime, kaip erdvės ir laiko masto svyravimai ar jų kuriami efektai komplikuoja žmogišką pasirinkimą ir veikimą, mat, viena vertus, turime reikalą su globalia arba visatos sąveikų skale – geologiniais erdve ir laiku (giliuoju laiku), o kita vertus – su žmogiškosios atsakomybės arba, dar siauriau, *mano* atsakomybės siauru sąveikų spektru (egzistenciniu laiku ir vieta).

Antropocenas ir etinio subjekto problema

Negalima nepastebėti, kad antropoceno samprata formuojasi įsisažmoninant šiuolaikinę ekologinę katastrofą, įvairių gyvybės formų trapumą ir yra neatsiejama nuo ją inspiruojančio etinio impulso. Tačiau žmonijos kaip geologinio veiksmo aptikimas pats savaime dar nesukuria sąlygų etiniam veiksmui. Dažniausiai apmąstant

antropoceną susiduriama su keletu alternatyvių „etinių“ strategijų: 1) technologiniu-vadybiniu ekologinių problemų sprendimu kuriant įvairius geoinžinerijos projektus; 2) kiekvieno Žemės istorijos etapo ypatingumo akcentavimu, leidžiančiu įvertinti bioįvairovės svarbą ir imtis aplinkosauginių iniciatyvų ekologinės katastrofos akivaizdoje; 3) resignacine nuostata, kai geologijos mokslo kontekste etinė perspektyva apskritai redukuojama manant, kad geologinių procesų mastas pernelyg didelis, jie neatgręžiami, tad nėra prasmės nieko gerinti. Pastarosios strategijos atskirai nenagrinėsime, nes etinio sprendimo ir veikimo sąlygų ji nesvarsto ir su ja iš esmės negalime sieti kokio nors apibrėžtesnio etinio turinio. Detaliau aptarsime tik dvi pirmąsias.

Pirmajai strategijai atstovautų jau minėtasis Crutzenas. Žmonijos kaip geologinio veiksnio įsisąmoninimas Crutzenui ir Stoermeriui buvo neatsiejamas nuo minties apie „aplinką tausojančią vadybą“. Pasak jų: „Ji [t. y. aplinką tausojanti vadyba] [...] galėtų įtraukti tarptautiniu mastu priimtus plačios aprėpties geoinžinerinius projektus, pavyzdžiui „optimizuoti“ klimatą“ (Crutzen 2002: 23). Vienas tokių – paties Crutzeno 2006 m. pasiūlytas projektas – į Žemės stratosferos apatinę dalį pripurkšti milžiniškus kiekius sulfatų dalelių, galinčių sumažinti globalinio šiltėjimo spartą. Crutzeno ir jo kolegų technokratinis diskursas rodo, kad čia veiklos ir atsakomybės subjektu tampa pati globaliai veikianti žmonija. Vis dėlto negalima nepastebėti, kad žmonijos kaip veiklos ir atsakomybės subjekto statusas gana trapus, geologiniu veiksmu laikoma žmonija yra veikiau kvazi-subjektas, t. y. redukuojama į nediferencijuotą rūšį, o toks rūšinis mąstymas yra depolitizuotos, technologijos varomos „gamtos“ vadybos garantija⁵. Kolektyvinio veiksmo geografiją analizuojanti Gerda Roelvink rašo: „Savuoju antropoceno skelbimu mokslininkai kviečia mus laikyti save ne skirtingų grupių nariais, bet vienu, universaliu ir transistoriniu kolektyvu – rūšimi... Ši rūšies samprata pernelyg puikiai dera su modernybės žmogaus viešpatavimo gamtai prielaida“ (Roelvink 2013: 53). Taigi pirmosios strategijos atstovai, net ir kalbėdami apie „aplinką tausojančią vadybą“, dar remiasi modernia paradigma, kur žmonija yra savo istorijos kūrėja, o materialinė Žemė tėra jos veiklos fonas. Tokia paradigma negali pasiūlyti atsakingo elgesio praktikų susidūrus su ekologine katastrofa, nes toliau remiamasi prielaida,

⁵ Reikia pastebėti, kad technologinio sprendimo paieška neišsitenka geologijos mokslo rėmuose, ji neišvengiamai aktyvuoja ir kitokio pobūdžio diskursus, pvz., ekonominių ir politinių. Todėl vienu ar kitu veiklos priemonių pasirinkimas kelia klausimų, ar išties vis dar galima kalbėti apie žmoniją kaip kolektyvinį veiklos subjektą, nepaisant už jos slypinčių skirtingų socialinių grupių interesų. Pasak australų ekonomisto ir viešosios etikos profesoriaus Clive'o Hamiltono, užuot kirtus per pasaulinių korporacijų aktyvus, prašius vartotojų keisti jų įpročius ar įvedus nepopuliarius mokesčius naftai ir angliai, šia geoinžinerijos forma siekiama išlaikyti pažadą saugoti įsigalėjusią politinę ekonominę sistemą (Hamilton 2017: 104).

neleidžiančia iki galo įvertinti mūsų pačių priklausomybės gamtinei aplinkai, taigi galiausiai – ir mūsų veiklos jai daromo poveikio. Žmonijos kaip geologinio veiksnio įsisąmoninimas veikia reikalauja paradigminio lūžio, tokios atsakomybės, kuri reikštų rūpestį dėl veikėjo galios ir įtakos lauke esančių dalykų, rūpestį tais, kas nuo jo priklauso ir kam jis gali pakenkti. Tačiau rūpestis individualizuoja, yra susijęs su jausmu ir konkrečia situacija, tad toliau kalbėti apie žmonijos kaip rūšies atsakomybę ir antropoceno etiką sieti su geoinžineriniais projektais, tampa neįmanoma. Hansas Jonas pabrėžė, kad tikra, o ne formali atsakomybė atsiranda tada, kai jaučiamės priklausą aplinkai, kai pajuntame, kas reikalinga vieno ar kito objekto buvimui ir taip sykiu susigėstame dėl savo savanaudės galios (Jonas 1984: 92–93). Prie klausimo, kaip gali įvykti šis paradigminis lūžis globalios erdvėlaikio skalės sąlygomis, pereisime kitame poskyryje, o dabar panagrinėkime antrąją strategiją.

Antrosios strategijos atstovas – neokatastrofizmo paradigmos, užklaususios tolydžios geoistorijos sampratą, šalininkas Jeremy Daviesas knygoje *Antropoceno gimimas*, regis, nepasiduoda globalių geoinžinerinių projektų pagundai, tačiau nepritaria ir Olimpo dievų ramybės strategijos besilaikantiems geologijos mokslo atstovams. Geologinę antropoceno sąvoką jis suvokia kaip įrankį, leidžiantį išmatuoti pokyčių jėgos skalę, susiejant juos su priešistorės ir geologijos laiku ir erdve. Pasak Davieso, antropocenas nėra antropocentrinė sąvoka – Žemėje vykstantys pokyčiai tam tikru mastu gali būti sąlygoti žmogaus veiklos, bet gali būti ir šalutinis materialaus priežastingumo tinklų, kurių žmogus negali kontroliuoti, poveikis. Toks požiūris nepritaria žmogiškos atsakomybės totalizavimui, bandymui ją „užkrauti“ žmonių rūšiai; žmogaus veikla tėra tik vienas pokyčių mastą paveikiančių veiksmų. Apskritai, pasak Davieso, tiriant antropoceną reikia pradėti ne nuo vertinimo, kas atsakingas už aplinkos katastrofą, ir ne nuo bandymo palaikyti tvarumo idėją kaip vadybinį principą, kurio tikslas – užtikrinti gamtinių išteklių srautą siekiant tolydaus kapitalo kaupimo (Davies 2016: 198). Pradėti reikia – nuo vaizduotės šuolio (Davies 2016: 69). Matome, kad šiuo klausimu Davieso ir McKay'aus pozicijos sutampa. Vaizduotės šuolis, realizuojamas „giliojo“ laiko skalės įtraukimo dėka, gali mums pasiūlyti visiškai kitokį principą – rūpintis skirtumu ir plastiškumu, o ne to paties gynimu. Daviesas ragina ne bėgti nuo krizės, o gyventi krizės metu ir stengtis paveikti jos eigą bandant išlaikyti kompleksines, pliuralistines ekosistemas (Davies 2016: 194). Etinis ir politinis Davieso požiūrio į antropoceną aspektai išryškėja kaip kantri ir atsakinga gilesnio supratimo siekianti praktika: metai iš metų, dešimtmetis po dešimtmečio stebėti antropoceno skirtumą nuo holoceno, išsiaiškinti, ko reikėtų vengti, o ką galima toleruoti, kokį pokytį norėtume sukelti (Davies 2016: 148). Savąją poziciją Daviesas formuluoja kaip savotišką imperatyvą

stratigrafijos mokslui⁶: „Pažvelk į Žemės sistemos pokyčius ir leisk jiems tave vesti prie žmonių rūšies ekologijos. Tada vėl perženk žmogiškumo ribas, kad sugriebtum šiuos transformacijos procesus geologinio laiko terminais“ (Davies 2016: 66). Toks judėjimas ratu nuo nežmogiškos perspektyvos prie žmogiškos, o paskui vėl atgal turėtų padėti rasti atsakingam mokslininko sprendimui. Tiesa, Daviesas tikisi, kad jis turės ir kur kas platesnę reikšmę: stratigrafų antropoceno versija gali leisti naujai suprasti šiuolaikinę ekologinę katastrofą, atliepti į ją bei empatiškai suvokti kiekvienos Žemės istorijos dalelės ypatingumą (Davies 2016: 4–5, 147–148). Vaizduotės šuolio pagimdytą kiekvienos Žemės istorijos dalelės ypatingumo suvokimą ir iš jo kylantį empatijos jausmą galime laikyti etinį subjektą steigiančia patirtimi, tačiau kaip ši patirtis toliau prasitęsia mūsų kasdienėje praktikoje, mūsų veikime? Kokiu būdu kasdienybėje turėtume rūpintis skirtumu, apie kurį kalba Daviesas? Šie klausimai kol kas lieka neatsakyti.

Pirmosios strategijos atstovai siūlo globalų poveikį turinčius technologinius ir vadybinius sprendimus, tačiau pastariesiems pritrūksta tikrą, o ne formalų atsakingą sprendimą konstituojančio elemento, t. y. tokio rūpesčio mus supančia aplinka, kuris neatsiejamas nuo savo pozicijos užklausimo, kitaip sakant, to, ką Jonas pavadina gėda dėl savo savanaudės galios. Antrosios strategijos atstovų pozicija, priešingai, pasižymi antropocentrinės pozicijos užklausa, jų aprašytas vaizduotės šuolis, susijęs su giliojo laiko suvokimu, sukuria distanciją subjekto savęs atžvilgiu, tačiau etinio veikimo sąlygos joje nėra detalizuojamos, apsiribojama bendru principu – rūpintis skirtumu.

Atsakingas veikimas globalios ir lokaliai perspektyvų sandūroje

Galbūt antropoceno etikos problemiškumą, t. y. jos galimybės ar negalimybės klausimą, pavyks labiau išskleisti pasitelkus Timothy Clarko „skalės trikdžių“ sąvoką, kuria remiantis aprašoma atsakingo veikimo krizė.

Kitaip nei anksčiau minėtais atvejais, čia kalbama ne apie žmogiškumo ribų peržengimą geologinio erdvėlaikio terminais ar apie globalų žmonijos veikimą per geoinžinerinius projektus, o veikiausiai diagnozuojama žmogiško „lokalaus“, „betarpiško“ veikimo krizė. Timothy Clarkas knygoje *Ekokritikos vertė* pateikia tokį pavyzdį:

⁶ Vis dėlto manytume, kad etinė problematika iškyla kur kas primygtiniau, jei „antropoceną“, laikysime veikiausiai *pseudo*-geologine sąvoka, arba *hibridine* sąvoka (Clark 2019: 18), apimančia geologinį, istorinį, politinį ir etinį aspektus, t. y., jei suvoksime antropoceną platesne prasme – kaip sąvoką, leidžiančią *apmąstyti situaciją*, kurioje įsisąmoninama, kad žmogiškoji veikla tapo grėsme gyvybei Žemėje ir kurioje aptinkame reikalavimą sugrįžti prie kritinio, save reflektuojančio mąstymo.

[...] iš pirmo žvilgsnio niekas, kas yra mūsų pirkinų krepšelyje, neleidžia pamatyti tropinių miškų praradimo dėl palmių aliejaus naudojimo penkiasdešimtyje procentų pirkėjo produktų. Šis nematomo miškų išskirtimo pavyzdys daro užuominą į kitą nerimą keliantį būdą, kuriuo galėtų būti apibūdintas antropoceno terminas: jis įvardija globalų kontekstą, kuriame normalus žmogiško suvokimo betarpiškumas – žmogaus kūniškumo ir jo jutiminio suvokimo normų projektuojamos tikrovės prasme – dabar linkęs užmaskuotai, ir ne dėl jo paties kaltės, tapti aplinkos problema, pavyzdžiui, pagrindu, kuriuo neigiamas klimato pokytis (Clark 2019: 51).

Taigi Timothy Clarkas linkęs kalbėti ne tiek apie erdvinį ir laikinį dėmenis apimančią kartografinę skalę, kurioje mes tolygiai galime keisti vaizdo mastelį, pereidami nuo bendresnio prie konkretesnio vaizdo (nuo milijonų metų prie dešimtmečių, nuo globalumo prie lokalumo), kiek apie paties masto poveikį ar „skalės efektus“, kurie suponuoja šuolius ir netolydumus. Šį reiškinį vokiečių sociologas Ulrichas Beckas vadina „erdvėlaikiniu plyšiu tarp veiksmų ir jų poveikio“ (Beck 2000: 220). Clarkas straipsnyje „Skalės trikdžiai“ savo ruožtu pabrėžia, kad pati atsakomybės krizė suvoktina kaip skalės efektas: „[K]uo daugiau žmonių įsitraukia į modernias vartojimo formas, tuo santykinai mažesnė kiekvieno jų įtaka ir atsakomybė, tačiau tuo didesnis kumuliatyvus jų nereikšmingumo poveikis“ (Clark 2012: 150). Kitaip sakant, netolydumas ar šuolis išryškėja, kai tai, kas vienoje skalėje atrodo racionalu, atsakinga ir teisinga, kitoje skalėje ima atrodyti destruktivu, neatsakinga ir neteisinga būtent dėl šio kumuliatyvaus efekto – sumenkinančio kiekvieno atskirai paimto veiksmo indėlį, bet padidinančio bendrai paimtų veiksmų poveikį. Vakarietiška gerovė vienoje skalėje gali atrodyti pažangus dalykas, tačiau kitoje – jis išryškėja kaip pragaištingas biosferos naikinimo planas. Clarkas patikslina skalių skirtumo sukuriamą efektą:

Bet kokiam namų ūkiui ar automobilininkui jų veiksmų skalės efektas nėra matomas. Jis yra ne kokiame nors atskirai paimtame fenomene (tad jokia eidetinė redukcija jo neatskleidžia), o priklauso nuo to, kiek daug tokių fenomenų esama, buvo ar bus, laiko ir erdvės platybėse. Žmogiškasis veiksnys tampa, taip sakant, išvietintas [displaced] iš vidaus jo paties veikimu, savotišku demonišku pakartojimu (Clark 2012: 150).

„Masto poveikis“ ar „skalės trikdžiai“ neleidžia aiškiai nuspręsti, koks veiksmas būtų tinkamesnis artinantis ekologinei katastrofai – kliautis vyriausybių pastangomis padidinti degalų efektyvumą ar tiesiog atsisakyti automobilio, – tad galiausiai viskas baigiasi Macfarlane'o minėta *stuplimity* patirtimi, paralyžiuojančia sprendimo priėmimą. Tiesa, anksčiau minėjome tą jos aspektą, kuris susijęs su etinės nuostatos įveiksinimo problema – į ateitį nukelta grėsmė negali sujaudinti vartotojiškoje kasdienybėje panirusio subjekto. Clarko skalės trikdžių aprašymas

parodo problemą ne tik veiksmo, bet ir sprendimo priėmimo lygmeniu: pasirinkti tinkamą veiksmą yra sunku, nes grėsmė kyla ne iš paties veiksmo, o iš nenuspėjamo tokių veiksmų daugybės akumuliuojamo poveikio.

Tačiau galbūt čia vertėtų prisiminti Jacques'ą Derrida, teigusį, kad atsakingas sprendimas atsiranda tik neišsprendžiamumo patirtyje. Jei žinau, ką daryti, tiesiog pritaikau programą ar taisyklę, arba darau išvadą remdamasis išankstine prielaida, tačiau tai joks sprendimas. Bet jeigu, susidūręs su problema, žinau, kad du apibrėžti sprendimai vienodai pateisinami vienas kito atžvilgiu, turiu rinktis, turiu priimti sprendimą, kuris yra heterogeniškas žinojimo atžvilgiu. Taigi tik tada, „kai sakau, kad nežinau, ką daryti, atsiranda ne negatyvi, o pozityvi sprendimo sąlyga. Tai veikia sprendimo galimybė“ (Derrida 2002: 66). Tačiau Clarkas, polemizuodamas su Derrida, mano, kad skalės efektai išvengia atsakingo sprendimo, kaip sprendimo, prisiimamo neišsprendžiamumo akivaizdoje. Pasak jo, neišsprendžiamą situaciją skalės efektai tuo pat metu ir subanalintų, ir išdidintų, mat, viena vertus, būtų sprendžiama apie tokius dalykus, kaip, pavyzdžiui, lempos įžiebimas ar šaldytuvo pirkimas, o, kita vertus, būtų suvokiama, kad mūsų kasdienio patogaus gyvenimo akumuliuoti padariniai jau įsibrovė į Bangladešo ūkininko gyvenimą didžiulių potvynių pavidalu (Clark 2012: 155). Čia vis tik nenorėtume sutikti su Clarko teiginiu, kad skalės efektai išsprūstų iš Derrida atsakomybės sampratos, mat pačioje jo atsakomybės sampratoje jau yra užduotas skirtingų skalių santykis, kaip tik ir išryškinantis atsakomybės aporetškumą kaip paradoksalią įtampą tarp bendro pobūdžio atsakomybės, nusakomos bendra, racionalia taisykle, ir absoliučios atsakomybės, išvedančios į begalinį, virtualiai prisistatantį atsakomybės lauką. Kitaip sakant, atsakomybės išdidinimą ir erdvėlaikio išplėtimą jau numato pats Derrida:

Bevelydamas daryti tai, ką darau čia ir dabar, tiesiog skirdamas savo laiką ir dėmesį, teikdamas pirmenybę savo kaip piliečio ar profesoriaus bei profesionalaus filosofo darbui ar veiklai [...] aš galbūt išpildau savo pareigą. Tačiau kiekvieną akimirką aukoju ir išduodu visus kitus savo įsipareigojimus: savo įsipareigojimą kitiems kitiems, kurių nepažįstu, milijardams savo bendrų (jau neminint gyvūnų, kurie yra dar labiau kiti nei mano bendrai), mirštančių nuo bado ar ligų (Derrida 2008: 69).

Šia prasme Derrida aprašoma neišsprendžiamumo situacija jau yra įtraukta į bet kurį tikrai atsakingą sprendimą, kuris turi išeiti tiek anapus apskaičiuojančio racionalumo, tiek anapus to, ką Clarkas pavadina „normaliu žmogiško suvokimo betarpiškumu“ ar „fenomeno eidoso įžvalga“. Tad galbūt ir Clarko akcentuojama lokalaus arba betarpiško veiksmo krizė nėra jokia anomalija, o atsakingo sprendimo sąlyga, primenanti, kad atsakingas veiksmas nėra vien tik lokalus, kad jame jau esame išstumti iš savęs, delokaluoti, susvetimėję savęs pačių atžvilgiu, įsipareigoję

kitiems? Ši patirtis svarbi kaip etinio pobūdžio išcentravimas – leidžiantis įgyti distanciją savęs atžvilgiu ir atverti kitokią perspektyvą. Ją Derrida aprašo pasitelkdamas kitybės sąvoką: kitybė virtualiai prisistato atsakingame sprendime kas kartą, kai, pasirinkdamas vieną, paaukoju kitą.

Vis dėlto, verta įsiklausyti į kitą Clarko pastabą. Pasak jo, Derrida argumentas apie sprendimo veikimą neišsprendžiamoje situacijoje suponuoja gana aiškias, net jei ir neapibrėžtas, alternatyvas, kitaip jis prilygtų atsitiktiniam žaidimo kauliuko metimui. Tuo tarpu dabarties ekologinės krizės situaciją supa chaotiškas ir nenuspėjamas kontekstas, tad gali būti, kad į žmogiškųjų veiksmų sritį vis labiau įsiveržiant nesuprantamam, nekontroliuojamam veiksmui, prasmingo sprendimo galimybės sfera susiaurėja, o mes tampame vis mažiau tikri dėl to, ar koks nors mūsų sprendimas turės poveikį, o jei turės, tai galbūt nenumatyta ir nepageidaujama (Clark; Aquilina 2015: 277).

Taigi, matyti, kad Clarkui, debatų apie antropoceną kontekste, Derrida aprašytos atsakingo sprendimo aporijos nepakanka. Jam kur kas svarbiau išryškinti dabarties situacijos specifiką. Dėl to jis imasi kritikuoti aplinkosaugos judėjimų strategijoje pastebimą lokalumo idealizavimą ir lokalaus veiksmo akcentavimą kaip bandymą užmaskuoti su betarpišku veiksmu susijusią krizę. Net ir atkreipęs dėmesį į tai, kad, pavyzdžiui, aplinkosauginės organizacijos „Žemės draugai“ šūkis „Mąstyk globaliai, veik lokaliai“ numato, kad aplinkosaugos aktyvistai turi veikti mažiausiai dviejose skalėse, Clarkas mano, kad šiame šūkyje glūdi žinia, esą galima veikti tik lokaliai, kad kiekvienas veiksmas paveikia visą pasaulį, tačiau nežymiai (Clark 2019: 39). Tuo tarpu jis pats, pabrėždamas, kad lokalus veiksmas patiria krizę ir nebegali būti veiklos orientyru antropoceno sąlygomis, norėtų kalbėti apie paskatą naujai globaliai etikai, įsisaugojančiai žmogaus pažinimo baigtinumą, trapumą ir atsitiktinumą (Clark 2019: 47). Tik globalus veikimas gali įveikti šiuolaikinį žmogų paralyžiuojančią *stuplimity* patirtį. Žinoma, Clarko siūloma žmogaus pažinimo baigtinumą įsisaugojanti globali etika nesusigundytų geoinžineriniais projektais. Tačiau ar tai tik atsargesnis globalios etikos variantas – pavyzdžiui, šalių sprendimas atsisakyti plastiko, uždrausti tam tikrą degalų rūšį ir pan.? O gal žmogaus pažinimo baigtinumo, trapumo ir atsitiktinumo pripažinimas yra ne kas kita kaip „lokalumo“ pripažinimas kognityviniame lygmenyje? Prisiminkime, kad, pavyzdžiui, palmių aliejaus naudojimas biodegalams gaminti buvo paskatintas Europos šalių bandymo sumažinti naftos ir iškastinio kuro naudojimą. Tačiau galiausiai dėl palmių aliejaus gamybos imti kirsti atogrąžų miškai, kas dar labiau prisideda prie klimato šiltėjimo bei gyvūnų ir augalų rūšių išnykimo. Todėl manytume, kad ir Clarko nauja globali etika neišvengia sprendimo, kuris visada vienatinis, negalimas apskaičiuoti, turintis įvykti neišsprendžiamumo sąlygo-

mis⁷. Derrida aprašyta „vienatinė atsakomybė“, be kurios nebūtų jokios moralės, teisės ar politikos (Kerney 1993: 28), jokiū būdu nereiškia izoliavimosi privačioje sferoje, bet, priešingai, joje iš pat pradžių aptinkamas perteklius ir plėtimasis. Taigi ir Clarko aprašyta „skalės trikdžių“ situacija neatšaukia etinio sprendimo galimybės, bet veikia leidžia įsisąmoninti, kad jis įvyksta jo negalimybės akivaizdoje, neišsprendžiamoje, tačiau primygtinai jo reikalaujančioje situacijoje ir kad, nepaisant pažinimo baigtinumo, sprendimą turime vis iš naujo išrasti.

Išvados

Apibendrinant galima pasakyti, kad ekologinės krizės kontekste formuluojama antropoceno sąvoka įgyja etinį ar etinį-politinį aspektą, kurio apmąstymas lemia ir etinių strategijų formavimąsi. Vienas iš straipsnyje nagrinėtų antropoceno etikos variantų yra siejamas su Paulo Jozefo Crutzeno vardu ir vadintinas „stipriosios“ atsakomybės samprata. Atsakingas veikimas čia tapatinamas su aplinką tausojančia vadyba, grandiozinių geoinžinerinių projektų plėtojimu. Tokia strategija pratęsia modernybės paradigmą: antropocentrinė perspektyva joje ne išcentruojama, o, priešingai, tik sustiprinama, priskiriant jai globalaus veikimo galimybę. Kitas – Jeremy Davieso antropoceno etikos variantas – tai „silpnosios“ atsakomybės samprata, atsisakanti antropocentrizmo per žmogiškos ir nežmogiškos sferų abipusę priklausomybės įsisąmoninimą ir skirtumo puoselėjimą. Galima sakyti, kad tik antruoju atveju geologinio, „giliojo“, laiko matmuo sukuria tikrai etinę distanciją, nes jos sąlyga – ne iššokimas iš savojo laiko į globalų matmenį, ne totalizuojanti pastanga užvaldyti gamtą, bet išsaugojimas skirtumo tarp savo ir kito laiko, buvimas tarp lokalios ir globalios perspektyvos. Todėl manytume, kad antropoceno etikos mąstymas turėtų judėti „silpnosios“ atsakomybės sampratos nužymėta kryptimi. Būtent šiame kontekste ir Timothy Clarko raginimą grįžti prie globalaus veikimo interpretuojame ne kaip pastangą reabilituoti globalius projektus, paremtus modernybės žmogaus viešpatavimo gamtai prielaida, o, priešingai, kaip žmogiškojo pažinimo baigtinumo ir trapumo įsisąmoninimą. Taip pat manytume, kad, nepaisant *stuplimity* patirties, ištikusios šiuolaikinį žmogų susidūrus su ekologine krize, lokalaus veikimo matmuo neturi būti apeinamas, veikia priešingai, reikia

⁷ Patikslinant Clarko poziciją, reikia pasakyti, jog antropoceną jis sieja su dehumanizacijos procesu: per nepastovią skalės efektų jėgą, kurioje žmonių veiksmas tesudaro dalį, atsiranda naujas, išsklidęs veiksnys. Šis „šmėkliškas“ veiksnys, negali būti siejamas su jokiais empiriškai identifikuojamais žmonėmis (Clark 2018: 87). Savo ruožtu ir globalus mastas nereiškia, kad žmonių veikla dėl techninių ir infrastruktūrinių protezų tapo tiesiog nenumatyta ar netyčine jėga, žlugdančia Žemės ekosistemas. Clarkui kur kas svarbiau pabrėžti, kad antropocene išnyksta pati žmogiškumo ir nežmogiškumo skirtis (Clark 2018: 92). Pritardami tokiai nuostatai vis tik norėtume pabrėžti, kad tiek, kiek tokioje situacijoje vis dar kalbame apie atsakomybę (pvz., Bruno Latouro kvietime „mylėti savo monstrus“), žmogiškas veiksnys nenunyksta.

įsisažmoninti jo neatsiejamumą nuo globalaus matmens, o sykiu nepamiršti, kad net ir globali etika neišvengia sprendimo, kuris yra vienatinis, turintis įvykti neišsprendžiamumo sąlygomis.

Gauta 2019 12 01
Priimta 2019 12 16

Literatūra

- Beck, U. 2000. "Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes", in Adam, B., Beck, U., Loon, J. (Eds.). *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*. London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE, p. 211–229.
- Clark, T. 2012. "Derangements of Scale", in Cohen, Th. (Ed.). *Telemorphosis. Theory in the Era of Climate Change*. Volume I. Open Humanities Press, p. 148–166.
- Clark, T. 2018. "Scale as a Force of Deconstruction", in Fritsch, M., Lynes, Ph., Wood, D. (Eds.). *Eco-Deconstruction: Derrida and Environmental Philosophy*. New York: Fordham University Press, p. 81–97.
- Clark, T. 2019. *The Value of Ecocriticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, T. & Aquilina, M. 2015. "The *CounterText* Interview: Timothy Clark", *CounterText*, 1(3): 273–288.
- Crutzen, P. J., Stoermer, E. F. 2000. The "Anthropocene", *Global Change Newsletter* 41: 17–18. Prieiga per internetą: <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf> [žiūrėta 2019 09 15].
- Crutzen, P. J. 2002. "Geology of Mankind", *Nature* 415: 23.
- Davies, J. 2016. *The Birth of the Anthropocene*. Oakland, California: University of California Press.
- Derrida, J. 2002. "Hospitality, Justice and Responsibility. A Dialogue with Jacques Derrida", in Kearney, R., Dooley, M. (Eds.). *Questioning Ethics: Contemporary Debates in Philosophy*. Taylor & Francis e-Library, p. 65–83.
- Derrida, J. 2008. *The Gift of Death and Literature in Secret*. Transl. David Wills. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- DeWever, P.; Finnley, S. 2018. „The Anthropocene: a Geological or Societal Subject?“, in Ph. Grandcolas Ph., Maurel, M.-Ch. (Eds.). *Biodiversity and Evolution*. London, Oxford: ISTE Press, Elsevier, p. 251–261.
- Hamilton, C. 2017. *Defiant Earth. The Fate of Humans in the Anthropocene*. Allen & Unwin.
- Jonas, H. 1984. *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. Translated by H. Jonas with the collaboration of D. Herr. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Kant, I. 1991. *Sprendimo galios kritika*, vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
- Kearney, R. 1993. "Derrida's Ethical Re-turn", in Madison, G. B. (Ed.). *Working through Derrida*. Evanston: Northwestern University Press, p. 28–50.
- Macfarlane, R. 2016. „Generation Anthropocene: How Humans Have Altered the Planet for Ever“, *The Guardian*, 2016 04 01. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/01/generation-anthropocene-altered-planet-for-ever> [žiūrėta 2019 06 16].
- McKay, D. 2013. "Ediacaran and Antropocene: Poetry as a Reader of Deep Time", in E. Ellsworth, E. and Kruse, J. (Eds.). *Making the Geologic Now*. New York: Punctum, 2013, p. 46–54.
- Roelvink, G. 2013. "Rethinking Species-being in the Anthropocene", *Rethinking Marxism* 25 (1): 52–69.
- Ngai, S. 2005. *Ugly Feelings*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Subramanian, M. 2019. "Anthropocene now: influential panel votes to recognize Earth's new epoch", *Nature. International Journal of Science*, 2019 05 12. Prieiga per internetą: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-01641-5> [žiūrėta 2019 09 15].

Danutė Bacevičiūtė

**GEOLOGICAL TIME AND GLOBAL SPACE AS A CONDITION OF
(IM)POSSIBILITY OF ETHICS IN THE ANTHROPOCENE**

Summary

This article deals with the question what happens when the term “Anthropocene”, originating from geoscience, is incorporated into ethical discourse. The author argues that the appearance of geological time scales and global space in ethical self-perception testifies the extension of the field of our responsibility, but at the same time this responsibility becomes as ephemeral as the human effort to imagine a multimillion-time span. By discussing two strategies that have been crystallized – technological-managerial solutions to ecological problems implemented through the development of various geoengineering projects and environmental initiatives that emphasize the importance of biodiversity – the author seeks to determine whether they allow for the establishment of an ethical subject and ethical action. Comparing Timothy Clark’s and Jacques Derrida’s positions, the author discusses whether the crisis of human “local”, “immediate” action, resulting from the tension between local and global perspectives and precluding a clear decision on what would be more appropriate in the face of the ecological catastrophe, is a condition of impossibility of ethics in the Anthropocene or, quite the reverse, its possibility.

KEYWORDS: ethics in the Anthropocene, the global, the local, temporal and spatial effects.